

Жигало Н. М.,
викладач кафедри іноземних мов
Національного університету «Львівська політехніка»

ОЦІННА ЛЕКСИКА У РАННЬОХРИСТИЯНСЬКІЙ ЛАТИНОМОВНІЙ ПРОЗІ: ІМЕННИКИ (НА МАТЕРІАЛІ «СПОВІДІ» АВРЕЛІЯ АВГУСТИНА)

Анотація. У статті проаналізовано особливості реалізації категорії оцінки в іменниках на матеріалі семи книг «Сповіді» Аврелія Августина. Зроблено кількісні підрахунки лексичних одиниць з семантикою позитивної та негативної оцінок. Наголошено на тому, що першорядну роль у з'ясуванні змісту оцінки відіграє контекст.

Ключові слова: оцінна лексика, категорія оцінки, іменник, семантика, позитивна оцінка, негативна оцінка, контекст, вербалізація.

Постановка проблеми. Загальна орієнтація сучасного мовознавства на дослідження людського чинника, комунікативно-прагматична спрямованість мовознавства, недостатнє дослідження засобів вербалізації категорії оцінки робить актуальним семантичні розвідки.

Пізнаючи об'єкти реальної дійсності, людина закріплює результати свого пізнання в одиницях мови. При цьому вона фіксує у значеннях слів не тільки об'єктивні характеристики предметів і явищ (понятійні категорії) але й свою суб'єктивну оцінку цих предметів і явищ (аксіологічні категорії). Як слушно зауважує Н.А. Торопова, важливість оцінної функції мови виступає зі ще більшою очевидністю, якщо врахувати те, що норми можуть фіксуватися, передаватися або змінюватися в реальності тільки в мовних формах [9, с. 93]. Оцінність лежить в основі самого процесу номінації. Вважаємо за потрібне вслід за Г.І. Приходько підкреслити важливість того, що оцінка прихована в самій мові, оскільки властивості одиниць містять потенційні можливості не тільки називати якесь явище, але й характеризувати його. А одним зі способів характеристики є оцінка [5].

Зв'язок дескриптивних значень і оцінних конотацій особливо яскраво проявляється саме в системі іменника, семантика якого включає різноманітні поєднання ідентифікуючих і предикатних сем.

Мета статті полягає в дослідженні іменників як засобів вираження оцінного значення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка як лінгвістична категорія – це сукупність різнорівневих мовних одиниць з оцінним значенням, які виражають добре чи погане ставлення мовця до змісту повідомлення, спрямоване на реалізацію певного комунікативно-прагматичного завдання. Оцінка є складовою частиною семантичної структури слова. Мовні засоби, об'єднуючи окремі елементи лексичного та морфологічного рівнів мови, що мають спільні семантичні ознаки і взаємодіють один з одним, формують функціонально-семантичне поле (ФСП) оцінки, що являє собою систему різнорівневих засобів мови (лексичних, фразеологічних, словотворчих, морфологічних, синтаксичних), об'єднаних оцінною функцією. Ядерну зону функціонально-семантичного поля оцінки становить власне ядро та навколоядерний простір, об'єднані семан-

тичною домінантою добрий/поганий. Периферію ФСП утворюють одиниці лексичного, словотвірного, морфологічного та синтаксичного рівнів. Однак, зважаючи на обсяг нашої роботи, ми досліджуємо лише іменники, що є частиною лексичного рівня мовної структури.

Іменники з семантикою оцінки передбачають такий тип номінації, коли в одному слові поєднано: а) назву об'єкта оцінки, б) ознаку, яка мотивує оцінку, в) суб'єктивне ставлення мовця до об'єкта оцінки. Внаслідок цього у структурі оцінних висловлювань вже не відображаються такі компоненти оцінної ситуації, як мотиви оцінки й оцінні предикати, часто вони самі виступають у ролі оцінних предикатів.

Аналізуючи оцінну лексику у «Сповіді» св. Августина, важко здійснити чітку класифікацію оцінних іменників. Їх швидше можна розглядати у тому порядку, як сам автор описує та оцінює періоди свого життя, людей та події тоді, коли він сам пізнав те зло та усвідомив, що є добрим, а що поганим; що веде до життя, а що – до погибелі. Пейоративна лексика, представлена у «Сповіді», характеризує все супротивне християнству та Самому Богові: розпусту, маніхейство, астрологію тощо, а це, насамперед, – ранній період життя Августина. Тому в тексті перших книг кількісно переважають іменники з негативною оцінкою. Мейоративна – навпаки, те, що допомогло йому пізнати Бога: його рідна мати, наставник Амвросій, друзі Небрідій, Аліпій та інші.

Звертаючись до концептуального поняття «зло» (*погане*) у «Сповіді» св. Августина, зазначимо: «Зло – категорія, що охоплює усе ціннісно-негативне (в практичному відношенні), протилежне щодо блага і добра» [8, с. 227], тобто концепт тлумачиться на ґрунті антитези до ціннісно-позитивного в аксіологічному плані, не сумісного з благом і добром у плані логічному. Аналіз аксіологічних особливостей абстрактних іменників зі значенням негативності передбачає зіставлення семантичного наповнення лексем та їхньої реалізації у контексті.

Лексичний матеріал «Сповіді» Блаженного Августина дає можливість виділити групу лексем, що містять негативну оцінку і різняться між собою частиномовною приналежністю. Зокрема, виділяємо абстрактні іменники, що є назвами понять, пов'язаних з різними формами психічної діяльності людини та її поведінки:

Quas ibi miserias expertus sum et ludificationes, quandoquidem recte mihi vivere puero id proponebatur, obtemperare monentibus, ut in hoc saeculo florentem, et excellere linguosis artibus... (Aug. Conf. I, 9) – *Яких нещастя і підступних обманів я зазнав тоді, оскільки у тому дитячому віці мені радили жити як належить, слухатись вчителів, щоб блиснути у світі і відзначитися красномовністю.*

Св. Августин ще на початку своєї розповіді промовляє до нас, що джерело зла, якого ми, живучи повноцінним життям,

не можемо оминати, – суспільство, що знаходить відображення у вжитих ним іменниках з пейоративним значенням або конотацією:

Et misisti manum Tuam ex alto, et de hac profunda caligine eruisti animam meam. (Aug. Conf. III, 11) – *І Ти з висоти зіслав мені Свою руку, і Ти витягнув мою душу з темряви безодні* (так Августин змальовує суспільство).

Августин зростав у заможній сім'ї, а тому піддавався усім спокусам цього соціального прошарку, серед якого нормою було розпусне життя. Часто ми зустрічаємо зітхання, осуд, докори Августина, звернені ні до кого іншого, як до себе самого через гріх розпусти:

Recordari volo transactas foeditates meas et carnales corruptiones animae meae. (Aug. Conf. II, 1) – *Хочу пригадати вчинені мною мерзенні вчинки і тілесне зіпсуття моєї душі.*

Quid dignum est vituperatione nisi vitium. (Aug. Conf. II, 3) – *Що є гідним дорікання як не ганебний вчинок?*

Однак, як пише Августин, будучи частиною того суспільства, він не вважав його своїм, воно було йому немилим, він дивувався та сахався розгульності та злобної радості «руїників»:

Inter quos (homines eversores) vivebam pudore impudenti (Aug. Conf. III, 3) – *Серед яких (серед «руїників») я жив у безсоромному соромі.*

Гортаючи сторінки життя автора, бачимо, що чим ближче він ставав до Бога, тим далі від гріха, і те, чим нещодавно захоплювався, у що так сліпо вірив, вже зневажає:

Iam etiam mathematicorum fallaces divinationes et inopia deliramenta reieceram. (Aug. Conf. VII, 6) – *Я вже відкинув і фальшиві віщування, і безбожні дурниці астрологів.*

Ego autem aliquanto posterius didicisse me fateor, in eo, quod verbum caro factum est, quammodo Catholica veritas a Photini falsitate dirimatur (Aug. Conf. VII, 19) – *Однак я признаюся в тому, що трохи згодом я дізнався, що слово стало тілом, як Католицька віра відрізняється від брехні Фотина.*

Зазначимо, що відтінки значення кожної конкретної лексеми можна з'ясувати, лише спираючись на контекст, оскільки одне й те саме слово може інколи набувати абсолютно протилежної семантики. Як, наприклад, позитивно-оцінні форми можуть виконувати функції негативно-оцінних:

Non enim meliora eligens inoboediens eram, sed amore ludendi. (Aug. Conf. I, 10) – *Бо тут не вибір чогось кращого був причиною мого непослуху, а любов до розваг.*

У наведеному прикладі іменник *любов* набуває негативної оцінки завдяки контексту. Адже згідно зі світоглядом самого Августина *любов до гріха* не могла містити позитивної оцінки.

Gaudebat mendicus ille vinulentia, Tu gloria. Nam sicut verum gaudium non erat, ita nec illa vera gloria. (Aug. Conf. VI, 6) – *Цей жебрак радів з похмілля, а Ти зі слави. Бо його радість не була справжньою, так само і та (моя) слава не була справжньою.*

Св. Августин говорить про те, що *любов, радість чи слава людини без Бога* не можуть містити у собі добра (позитивної оцінки), бо, як він зазначав, тільки Бог – це Єдине Добро, тому іменники набувають протилежної – негативної оцінки.

«Сповідь» – це розповідь автора про минуле життя, наче покута та визнання гріхів, тому позитивна лексика стосується періоду пізнання Августином християнства. Розглядаючи концептуальне поняття «добро» у «Сповіді», відзначимо, що ця категорія охоплює усе ціннісно-позитивне (в практичному відношенні), протилежне «злу», тобто концепт тлумачиться на ґрунті антитези до ціннісно-негативного в аксіологічному пла-

ні, та не сумісного з гріхом (*amor* – *любов*, *gaudium* – *радість*, *miser cordia* – *милосердя*, *humilitas* – *смирненність*, *fides* – *віра*, *spes* – *надія*, *salus* – *спасіння тощо*):

Sed tamen sine me loqui apud misericordiam Tuam. (Aug. Conf. I, 6) – *Однак дозволь мені, промовляти до Твого милосердя.*

Amore amoris Tui facio istuc, recolens vias meas nequissimas in amaritudine recogitationis meae. (Aug. Conf. II, 1) – *Роблю це з любові до Твоєї любові, пригадуючи мої дуже ганебні шляхи в гірких роздумах моїх.*

Videns humilitatem nostram et laborem nostrum et dimittens omnia peccata nostra (Aug. Conf. V, 9) – *Бачачи нашу смирненність і нашу працю, і відпускаючи всі наші провини.*

Viam Te posuisse salutis humanae ad eam vitam, quae post hanc mortem futura est. (Aug. Conf. VII, 7) – *Ти встановив шляхи людського спасіння для того життя, що має настати після смерті.*

Et Tu gaudium verum mihi subdito Tibi (Aug. Conf. VII, 7) – *І Ти для мене справжні радіщі, коли я підкорився Тобі.*

Звернемо увагу на останній приклад, де автор підкреслює мейоративну семантику лексеми *gaudium* за допомогою прикметника *verum*.

Поняття і відповідні їм морально-етичні уявлення і почуття – це поняття абстрактні, оскільки вони не мають відповідних реалій в об'єктивному світі, а лише називають реакцію людини на світ, вчинки, дії. Не вдаючись до висвітлення всіх форм абстрактної оцінки [6, с. 101–104], зазначимо, що ця група є емоційно-чуттєвою оцінкою, оскільки відображає душевний стан, тобто оцінку духовності нації, духовності людини, оцінку почуттів і емоцій, ідеального й матеріального у сприйнятті світу тощо.

Серед оцінної лексики «Сповіді» св. Августина чітко виділяється тематична група, у якій об'єднані іменники з однорідними семантичними особливостями й специфічним функціональним призначенням, – оцінні найменування осіб. Класифікація цієї тематичної групи пропонується багатьма мовознавцями. Так, на основі розрізнення лексичних одиниць із денотативним оцінним компонентом та конотативним виділяють дві групи оцінних назв осіб: нейтрально-оцінні та емоційно-оцінні [3, с. 5].

У *нейтрально-оцінних* словах елемент оцінки міститься в прямому значенні:

Ego homuncio id non facerem? (Aug. Conf. I, 16) – *Я, нікчемна людина, мав би не робити цього?*

Quia non amator coniugii sed libidinis servus eram... (Aug. Conf. VI, 15) – *Тому що я не був прихильником шлюбу, але був рабом пристрастей.*

Itaque illos planos quos mathematicos vocant, plane consulere non desistebam (Aug. Conf. VII, 3) – *Таким чином, з тими облудниками, яких називають математиками, я зовсім не переставав радитися.*

У «Сповіді» св. Августина привертають увагу також *емоційно-оцінні* апеллятиви, що є окремою лексико-семантичною групою, оцінне забарвлення якої пов'язане з переносним значенням лексеми.

Як вважав М.А. Ігнатенко, провідною естетичною категорією Середньовіччя є Слава Господня (Maiestas Domini), а такі категорії, як святість, любов, серце, совість, чудо, слізний дар, сердечна скрутність, похідні від неї [2, с. 18–19]. Учений відмічав, що з подальшим розвитком християнської естетики і етики Серце стає єдиним пристановищем у людині Слави Господньої, образів Хри-

ста і Богоматері, а відтак – Храмом Совісті і всеосяжної Любові [2, с. 66]. Саме на цьому підґрунті формується новоевропейський ліризм як серцевина художнього мислення християнської епохи.

Тоді, коли все в житті перемінювалось, і те, що видавалось добрим та приємним, насправді було лихим та згубним, один Господь залишався для Августина незмінним добром, опорою, потіхою та насолодою:

<...> ut obliviscar mala mea et unum Bonum meum amplectar Te? (Aug. Conf. I, 5) – <...> щоб я забув все своє погане і обняв Тебе, єдине моє Добро?

Deus meus, vita mea, Dulcedo mea sancta. (Aug. Conf. I, 4) – Боже мій, життя моє, моя свята Насолодо.

Велику роль у вищенаведеному висловлюванні відіграє прикметник *unum* при *Bonum*. Адже визначення слова «добро» є багатозначним для кожної людини. Але Августин уніфікує всі ці визначення і говорить: «Господь – єдине моє Добро!».

Цей ряд іменників можна продовжити багатьма прикладами: *Auxilium et Refugium meum!* (Aug. Conf. I, 9) – Оборono і Пристановище моє!

Dulcedo mea et Honor meus et Fiducia mea! (Aug. Conf. I, 20) – Моя Насолодо, моя Честе і Віро моя!

Et ipse est deliciae Rectorum corde (Aug. Conf. II, 5) – І Сам є Потіхою праведних серцем.

Tu es autem Plenitudo et indeficiens copia incorruptibilis suavitatis (Aug. Conf. II, 6) – Однак Ти – Повнота і невичерпне багатство нетлінної насолоди.

Pulchritudo pulchrorum omnium...o Veritas, Veritas! (Aug. Conf. III, 6) – Красо всіх красот ...о Правдо, Правдо!

Зауважимо, що у вищенаведеному прикладі Августин у звертанні *pulchritudo pulchrorum omnium* дає не просто позитивну, а найвищу оцінку.

Deus noster, Suavitas et Origo Iustitiae (Aug. Conf. IV, 3) – Боже наш, Насолодо і Джерело Справедливості.

Не у кожному християнському літературному творі можна побачити таку різноманітність емоційно-оцінних найменувань Господа, які ми зустрічаємо саме у «Сповіді» св. Августина.

Цілком протилежну оцінку Августин дає Фавсту:

<...> Faustus nomine, magnus laqueus diaboli, et multi implicabantur in eo per inlecebram suaviloquentiae. (Aug. Conf. V, 3) – <...> на імені Фавста великі пуга диявола, в які вже багато потрапило через привабливу солодкомовність.

Негативна оцінка автора у висловлюванні представлена словосполученням *пуга диявола*, вжитих у переносному значенні для інтенсифікації оцінного значення.

Висновки. Оцінка виявляється в тексті як реалізатор структурно-семантичної категорії з арсеналом мовних засобів щодо кожного мовного рівня. Ця функціонально-семантична категорія своєрідно виявляється в різних мовленнєвих та міжмовних процесах, ілюструючись, наприклад, такими явищами, як конотація, нейтралізація та актуалізація. В свою чергу, це породжує нові типи значень, у тому числі й «перехідного» характеру, а також мотивує зміну граматичної парадигми. [4, с. 84–89].

Категорія оцінки та категорія модальності синкретично репрезентується іменниками (*felicitas, tristitia, furor, terror* тощо). Ці одиниці здатні реалізувати всю гаму емоційно-оцінних та суб'єктивних модальних значень з високим ступенем експресії: схвалення, несхвалення, обурення, злість, іронія, незадоволення, погроза, розгубленість, сумнів, недовіра тощо.

Внаслідок опрацювання семи книг «Сповіді» методом суцільної вибірки було описано та проаналізовано 644 іменника

з оцінним значенням, серед яких в незначній кількості домінують ті, що виражають негативну оцінку (приблизно 51%).

Таким чином, своєрідність категорії оцінки, що об'єднує суб'єктивну та об'єктивну характеристику навколишнього світу, а значить виражає ставлення мовця як до реальної дійсності, так і до себе самого, потребує створення ґрунтовної класифікації оцінної лексики. Багатогранність оцінки дозволяє аналізувати її лінгвістичну природу в когнітивному, лексичному, стилістичному та дискурсивно-прагматичному напрямках.

Література:

1. Бацевич, Ф.С. Нариси з комунікативної лінгвістики: [монографія] / Ф.С. Бацевич – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 281 с.
2. Ігнатенко М.А. Генезис сучасного художнього мислення / М.А. Ігнатенко. – К.: Наук. думка, 1986. – 287 с.
3. Новиков Л.А. Антонимия в русском языке (Семантический анализ противоположности в тексте) / Л.А. Новиков. – М.: Изд-во МГУ, 1973. – 290 с.
4. Онищенко І.В. Оцінка як функціонально-семантичне поле поліцентричного типу / І.В. Онищенко // Рідний край. – 2003. – № 2 (9). – С. 84–88.
5. Приходько Г.І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові / Г.І. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2001. – 362 с.
6. Словник біблійного богослов'я / пер. з франц. – Рим; Львів: Місіонер, 1996. – 934 с.
7. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. – Львів: НАН України Інститут українознавства ім. І.П. Крип'якевича, 1994–. – Вип. 2. – 1994. – 152 с.
8. Теля В.Н. Семантика експресивності / В.Н. Теля // Семантические категории языка и методы их изучения: Тез. докл. – Уфа, 1985. – Ч. 1. – С. 120–131.
9. Торопова Н.А. Два аспекта прагматических функций языковых единиц / Н.А. Торопова // Вестник ХГУ. – 1985. – Вып. 274. – С. 92–96.
10. O'Donnell J.J. Augustini Confessiones. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www9.georgetown.edu/faculty/jod/latinconf/latinconf.html>.

Жигало Н. М. Оценочная лексика в раннехристианской латиноязычной прозе: существительные (на материале «Исповеди» Аврелия Августина)

Аннотация. В статье проанализированы особенности реализации категории оценки в существительных на материале семи книг «Исповеди» Аврелия Августина. Сделаны количественные подсчеты лексических единиц с семантикой положительной и отрицательной оценок. Отмечено, что первостепенную роль в выяснении содержания оценки играет контекст.

Ключевые слова: оценочная лексика, категория оценки, существительное, семантика, положительная оценка, негативная оценка, контекст, вербализация.

Zhygalo N. The Evaluative Lexicon early Christian Latin prose literature: noun (based on «The Confessions» of Aurelius Augustinus)

Summary. The article analyzes the features of the category of evaluation presented in nouns on the material of seven books “The Confessions” of Aurelius Augustinus. Quantification estimates of lexical units with the semantics of the positive and negative evaluation have been made. Have been emphasized that context plays primary role in clarifying the contents of evaluation.

Key words: evaluative lexicon, category of evaluation, noun, semantics, positive evaluation, negative evaluation, context, verbalization.